

etmeleri kâinattaki sebep-sonuç ilişkisini düzenleyen "sünnetullah"ın yorumuyla yakından ilgilidir. Esasen Allah'ın belli sonuçları belli sebepler vasıtasıyla yarattığını inkâr etmek isabetli görünmemektedir. Bu bakımdan insana ait fiiller için de bir sünnetullah bulunduğunu söylemek ve bunu fiillerin doğrudan doğruya değil insan vasıtasıyla yaratılması tarzında yorumlamak mümkündür.

Şunu da belirtmek gerekir ki ihtiyarî fiillerle ilgili tartışmalar daha çok teorik bir önem taşır. Pratik hayatta hemen hemen bütün insanlar kendi kudretleri dahilinde bulunan fiillerde hür ve serbest olduklarını kabul etmekte ve davranışlarını bu duygu ile sürdürmektedirler. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve Kâdî Abdülcebbar gibi âlimlerin de dikkat çektikleri bu husus günümüz psikoloji araştırmalarıyla da teyit edilmektedir (Yeprem, s. 329).

III. (IX.) yüzyıldan itibaren zamanımıza kadar insanın fiilleri konusunda çeşitli monografiler yazılmıştır. Hişâm b. Hakem'in *el-İstîta'a*, İbn Küllâb, Muhammed b. Atıyye ve Kûşânî'nin *Halku'l-ef'âl*, Câhiz'in *el-İstîta'a ve halku'l-ef'âl*, Hüseyin b. Muhammed en-Necâr'in *et-Ta'dîl ve't-tecvîr* (İbnü'n-Nedîm, s. 206-231), Eş'arî'nin *Halku'l-a'mâl* (Sübkî, III, 360), Hasan b. Abdullah el-Halebî'nin *Tahrîrû'l-makâl fi halku'l-ef'âl* (*İzâhu'l-meknûn*, I, 234), İbrâhîm b. Hasan el-Kürânî'nin *Meslekû's-sedâd ilâ mes'eleli halku'ef'âli'l-ibâd* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 1815), Muhammed Akkirmânî'nin *Risâletü ef'âli'l-ibâd ve'l-irâdetü'l-cüz'iyye* (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 1273), Abdülazîz el-Meccûb'un *Ef'âlü'l-ibâd fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Tunus 1983), Şerafettin Gölcük'ün *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri* (İstanbul 1979), M. Saim Yeprem'in *İrâde Hürriyeti ve İmâm Mâtürîdî* (İstanbul 1984), Daniel Gimaret'in *Théories de l'acte humain en théologie musulmane* (Paris 1980), M. Sait Yazıcıoğlu'nun *Mâtürîdî ve Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı* (Ankara 1988; İstanbul 1992) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "f'al" md.; *et-Ta'rifât*, "f'al" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1143; Wensinck, *el-Mu'cem*, "aml" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "aml", "f'al", "hlk" md.leri; *Miftâhu künûzi's-sünne*, "a'mâl" md.; *el-Muvaḫḫa*, "Kur'an", 40; *Müsned*, I, 29; II, 314; Buhârî, "Kader", 1-2, "Tevhîd", 40, 54; Müslîm, "İmân", 1, 329, "Kader", 6-9, "Tevbe", 71-77; Hasan-ı Basrî, *Risâle fi'l-kader* (nşr. Mu-

ammed Amâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd* içinde), Kahire 1971, I, 84-85; Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-ekber (İmâm-ı A'zamın Beş Eseri* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî, trc. Mustafa Özi) içinde), İstanbul 1992, s. 72-73; a.mlf., *el-Fıkhü'l-eb-saḫ* (a.e. içinde), s. 46-48, 60; Yahyâ b. Hüseyin el-Hâdî, *Kitâb Fthi ma'rifetullâh* (Muhammed Amâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd* içinde), Kahire 1971, II, 120, 190; Eş'arî, *Maḳâlât* (Ritter), s. 40-41, 72-73, 227-228, 291, 539-541; a.mlf., *el-Lüma*, s. 101-109; a.mlf., *el-İbâne* (Arnaût), s. 133; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 226-256, 262; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecedüd), s. 206-233; İbn Fûrek, *Müccerredü'l-maḳâlât*, s. 92, 106-107; Kâdî Abdülcebbar, *Müteşâbihü'l-Kur'an* (nşr. Adnân M. Zerzûr), Kahire 1969, s. 515, 781-782; a.mlf., *Şerhu'l-Uşûli'l-ḥamse*, Kahire 1988, s. 324-396, 457; a.mlf., *el-Muḫtaşar ft uşûli'd-dîn* (nşr. Muhammed Amâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd* içinde), Kahire 1971, I, 202-216; Şerîf el-Murtazâ, *İnkâzû'l-beşer mine'l-cebr ve'l-kader* (a.e. içinde), I, 257-268; İbn Hazm, *el-Faḫḫ* (Umeyre), III, 34-35, 81-90, 110-114; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Mu'temed ft uşûli'd-dîn* (nşr. Vedî Zeydân Haddâd), Beyrut 1974, s. 126-137; Cüveynî, *el-'Aḳidetü'n-Nizâmiyye* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1367/1948, s. 34-37; Neseî, *Tebḫirâtü'l-edille* (Salamé), II, 539-545, 596-618; Necmeddin en-Neseî, *el-'Aḳâ'id*, İstanbul 1320, s. 317; Fahrreddin er-Râzî, *el-Metâlibü'l-âliyye* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1407/1987, IX, 9-17, 46, 176-186, 247-248; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, Kahire, ts. (el-Mektebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye), IV, 33-35; Şerhu'l-'Aḳidetü'l-Taḫâviyye, s. 433-442; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâ'ü'l-'alîl*, Kahire 1323, s. 110, 146, 176; Sübkî, *Ṭabaḳât*, III, 360; Teftâzânî, *Şerhu'l-'Aḳâ'id*, Kahire 1407/1987, s. 55-59; İbnü'l-Murtazâ, *el-Münye ve'l-emel* (nşr. T. W. Arnold), Haydarâbâd 1316, s. 6-10; İbnü'l-Vezîr, *İşârü'l-ḫaḳ'ale'l-ḫalk*, Beyrut 1403/1983, s. 239, 286-324; Şarânî, *el-Yevâḳit ve'l-cevâhir*, Kahire 1317 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 140-141; Beyzî-zâde, *İşârâtü'l-merâm*, s. 253-261; Seffârîni, *Levâmî'u'l-enuvârî'l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmî), I, 292-319; Meydânî, *Şerhu'l-'Aḳidetü'l-Taḫâviyye*, Dimaşk 1982, s. 126-128; Mustafa Sabri Efendi, *Mevḳifü'l-beşer taḫte sultânî'l-kader*, Kahire 1352, s. 44-57, 72, 161-167, 186, 193, 202; *İzâhu'l-meknûn*, I, 234; II, 479, 480; Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-menâr*, IV, 189-190, 195; V, 268; VII, 668-669; VIII, 56, 181, 286-287; IX, 620-621; X, 198, 559-560; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1979, I, 178-179, 257-258, 555-561; W. M. Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 99, 115, 122, 125-126, 240-242, 250, 296; Abdülazîz el-Meccûb, *Ef'âlü'l-ibâd fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Tunus 1983, tür.yer.; İbrâhîm Medkûr, *Fî'l-Fel-sefeti'l-İslâmiyye*, Kahire 1983, II, 105-107, 123-126, 130, 140-148; M. Saim Yeprem, *İrâde Hürriyeti ve İmâm Mâtürîdî*, İstanbul 1984, s. 91, 329; Muhammed Abduh, *Risâletü't-tevhîd*, Beyrut 1405/1985, s. 74-76; M. Mekki el-Âmilî, *el-İlahiyyât*, Beyrut 1410/1989, I, 471-472, 544-545, 628-634; M. Sait Yazıcıoğlu, *Mâtürîdî ve Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, İstanbul 1992, tür.yer.

MUSTAFA SAİT YAZICIOĞLU

FİJİ

Büyük Okyanus'ta takımadalardan meydana gelen ülke.

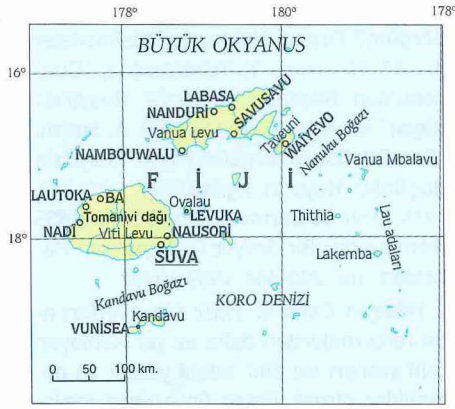
- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Avustralya'nın doğusunda ve Yeni Zelanda'nın kuzeyinde yer alan ülke 844 ada üzerinde kurulmuştur; ancak bunların sadece 100 kadarında yerleşim vardır. Yüzölçümü 18.274 km², nüfusu 1993 tahminlerine göre 762.000, başşehri Suva (69.665), diğer önemli şehirleri Lautoka, Lami, Nadi ve Ba'dır. Resmî adı Fiji Cumhuriyeti (Fiji dilinde Viti) olan devlet parlamenter sistemle yönetilir. Yasama organı yetmiş üyeli millet meclisiyle otuz dört üyeli senatodan meydana gelmektedir; beş yılda bir seçilen cumhurbaşkanı devletin başı ve aynı zamanda silâhli kuvvetlerin başkomandanıdır.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

En büyükleri, üzerinde başşehrin de bulunduğu Viti Levu ile Vanua Levu adaları olan ülke toprakları dağlık ve volkanik bir yapıya sahiptir; en yüksek noktayı Viti Levu'daki Tomanivi dağı (1323 m.) teşkil eder. Hava şartları bakımından güneydoğu alizelerinden etkilenen tropik okyanus ikliminin özelliklerini taşır. Dağ yamaçları sık tropikal bitki örtüsüyle kaplıdır. Tarıma açık alanlarda mısır, tütün, yem gibi yerel tüketim ürünleriyle kakao, ananas, şeker kamışı, hindistan cevizi ve zencefil gibi ihraç ürünleri yetiştirilir. 1980'lerde 997.900 ton olduğu tahmin edilen altın rezervleri ekonomik zenginliklerin başında yer almaktadır.

Etnik bakımdan ülke nüfusu, yarı yarıya Melanezya-Polinezya kökenli yerlilerle daha sonra bu topraklara yerleşen Hintliler'den meydana gelmektedir. Ancak Fijililer de denilen yerlilerin son yıllarda başlattıkları milliyetçilik hareketiyle hükümete hâkim olmaları birçok Hintli'nin başka ülkelere göç etmesine yol açmış ve bu oran yerliler lehine değişmiştir. Fijililer'in çoğu Metodist hristiyandır. Hint kökenlilerin ise çoğunluğu Hindü olup geri kalanlar arasında Bahâî, Sih ve müslümanlar bulunur. Halkın büyük bir kısmı tarım ve balıkçılıkla uğraşır. Yaygın diller Fijice (Viti) ve Hintçe, resmî dil ise İngilizce'dir. Fiji'de ilk öğretim zorunlu değildir; ancak 1986 yılında okul çağındaki çocukların % 95'e yakını okullara kayıtlı idi. Ülkenin tek

Fiji

üniversitesi başşehir Suva'daki University of the South Pacific'tir.

II. TARİH

Fiji adalarında yapılan arkeolojik araştırmalar, ilk yerleşimin milattan önce 1500 yıllarında buraya gelen Melanezya-Polinezya kökenli yerliler tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. Avrupalıların bölgeyi tanınmaları XVII. yüzyıla rastlar. İlk defa 1640'larda Hollandalı denizciler Vanua Levu ve Taveuni adalarını keşfetmişler, XVIII. yüzyılda da İngilizler diğer adalara çıkmışlardır; XIX. yüzyılın başlarında ise Amerikan ticaret gemilerinin gelmeye başladığı görülür. 1835 yılında ilk misyonerler adalara ulaştılar ve yoğun bir baskı rejimiyle sürdürdükleri faaliyetler neticesinde yerlilerin çoğuna Hıristiyanlığı kabul ettirdiler. En etkili yerli reisi Thakombau'nun hıristiyan olmasıyla misyonerler büyük güç kazandılar ve bir müddet sonra bu reisin Tui Viti (Fiji kralı) unvanını alması üzerine de dinlerini daha kolay yaydılar. 1874'te imzalanan bir antlaşma ile ülke İngiliz kolonisi oldu. 1881'de Rotuma adasının da dahil edildiği bu koloninin 1900'lerde Yeni Zelanda ile birleşmesine çalışıldıysa da plan gerçekleştirilemedi. 1970'te İngiliz koloni idaresinin sona ermesiyle bağımsızlığına kavuşan Fiji, İngiliz Milletler Topluluğu içinde müstakil bir devlet haline geldi. 1987 seçimleri sonucunda ilk defa Hintlilerin ağırlıklı olduğu bir hükümet kurulunca Fijililer protesto gösterilerine başladılar. Bunun üzerine ordu üst üste yaptığı iki darbeden sonra 29 Eylül 1987'de cumhuriyet ilân etti. Ancak Avustralya ile İngiltere yeni hükümeti tanımadılar ve Fiji İngiliz Milletler Topluluğu'ndan çıkarıldı. 1990'da kabul

edilen yeni anayasa ile yerlilere parlamentoda daha çok sandalye ayrıldı.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

İslâmiyet'in Fiji adalarına girişi, 1879'dan itibaren İngiliz koloni yönetimince Hindistan'dan getirilen, aralarında müslümanların da bulunduğu sözleşmeli işçiler vasıtasıyla oldu. Plantasyonlarda çalıştırılan bu işçiler 1916 yılında sözleşmeleri bittiğinde çoğunlukla geri dönmeyip Fiji'ye yerleştiler; bunların 9172'si müslümandı. Müslümanların toplam nüfusa oranları 1921'de % 4.1 iken 1970'te % 7.9'a ulaştı; ancak 1976'da bunların 8000'e yakınının ülkeden ayrılmasıyla oran % 7.6'ya düştü. Müslümanların çoğunu kendi topraklarında şeker kamışı tarımı yapan çiftçiler teşkil eder; şehirlerde oturanlar ise ticaretle uğraşmaktadır. İslâm nüfusunun en yoğun olduğu yerleşim merkezi Viti Levu adasında bulunan, buradaki nüfusun % 44'ünü meydana getirdikleri Ba şehridir. Başşehir Suva'da ise nüfusun % 19'u müslümandır. Macuata ve Reva da müslümanların önemli sayıya ulaştıkları diğer şehirlerdir.

Ülkeye gelen ilk müslümanlar, hareketleri kısıtlanmış sözleşmeli işçi olmalarının verdiği zorluklar dolayısıyla başlangıçta herhangi bir cemiyet veya teşekkül kuramamışlardı; sadece her bölgede bir reisleri bulunuyordu. Müslümanlar ilk defa 1910 yılında Suva şehrinde örgütlendiler ve daha sonra bu faaliyetlerini Lautoka, Labasa, Ba ve Nausori şehirlerinde sürdürdüler; 1930'a doğru her şehirde mahallî teşkilatlarını kurmuşlardı. Bu teşkilatların yaptığı ilk iş bölgelerinde birer cami inşa etmek oldu; ilk camiler Vitogo, Nausori ve Tavua'daki mimarisi basit ahşap yapılarıdır. İlk örgütlenmenin başlamasından birkaç yıl sonra Anjuman-e Hidayet İslam (1915), Anjuman-e İslahat İslam (1916) ve Anjuman-e İslam (1919) adlı kuruluşlar bölgesel cemiyetleri ülke çapında birleştirmek amacıyla ortaya çıktılarsa da faaliyetleri yine bölgesel kaldı ve bu konuda bir mesafe alınamadı. Birliği sağlayacak teşebbüs 1926 yılında gerçekleştirilebildi ve Fiji Muslim League adıyla Suva'da yeni bir teşkilât kuruldu. Mirza Sâlim Han'ın başkanlığını yaptığı bu teşkilât kısa zamanda faaliyetini arttırarak ülke çapında, özellikle siyasî alanda müslümanları temsil eden bir yapıya kavuşturuldu. 1957'de yapılan yeni bir düzenleme ile de bölgesel kuruluşların tamamı birer şube haline getirildi. Fiji Muslim

League'in *The Muslim Voice* adlı bir de yayın organı bulunmaktadır.

Fiji'de müslümanların dinî eğitim faaliyetlerini iki döneme ayırmak mümkündür. 1920'den önceye rastlayan ilk dönemde eğitim namaz, diğer ibadetler ve bazı İslâmî âdetlerin öğretilmesiyle sınırlı kaldı. İkinci dönemin 1948'e kadar devam eden ilk safhasında, 1920'den sonra kurulan medrese ve camilerde daha geniş kapsamlı bir eğitimin verilmesine çalışıldı. Medresede öğrenim süresi genel olarak üç veya dört yılı buluyor ve Urduca okutulan derslerin yanı sıra Kur'an'ın okunmasına da yer veriliyordu. 1940'larda hükümetin açtığı ve daha çok hıristiyan çocuklarının gittiği okullara müslümanlar ilgi göstermediler; bu da onları modern eğitimde arka planda bıraktı. Ancak bu problem 1948'de Fiji Muslim League'in Lautoka'da önce bir ilkokul, daha sonra bir ortaokul açmasıyla halledildi. 1957'de Lautoka'da Muslim High School, bir yıl sonra da Nadi'de aynı tipte başka bir okul açıldı. 1986'da Fiji Muslim League'e bağlı on dokuz şubenin kontrolünde yirmi altı cami, on altı ilkokul ve altı ortaokul faaliyet göstermekteydi.

1970'te Fiji'nin bağımsızlığına kavuşmasından sonra müslümanlar dinî hayatlarını daha rahat yaşamaya başladılar; sosyal hayatta da fazla sıkıntıları olmadı. Önceleri politik alanda ayrı temsil hakkı istedilerse de sonradan yerleşen yabancılar statüsünde Hindülar gibi National Federation Party ile sıkı bir ilişki içerisine girerek bu partinin şemsiyesi altında bir milletvekillerini parlamentoya sokmayı başardılar. Halen Fiji'de müslümanlar azınlık haklarından faydalanarak dinî kimliklerini korumaya çalışmaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA:

- D. Murray, "Fiji", *World Minorities in the Eighties*, Surrey 1979, III, 41-47; Ahmad Ali, *Plantation to Politics, Studies on Fiji Indians*, Suva 1980; a.m.f., "Muslims in Fiji: A Brief Survey", *JIMMA*, II-III/2 (1980-81), s. 174-182; a.m.f., "Economic Problems of Muslim Minorities: A Case of Fiji Muslims", *a.e.*, IV/1-2 (1982), s. 82-95; M. Ali Kettani, *Muslim Minorities in the World Today*, London 1986, s. 224-229; *The Far East and Australasia 1993*, London 1993, s. 657-660; F. L. Nunn, "Islam in Fiji", *MW*, V (1915), s. 156-158; a.m.f., "Islam in Fiji", *a.e.*, IX (1919), s. 265-267; Saïd el-A'zamî, "ed-Da'vetü'l-İslâmiyye fî Fîcî", *el-Ba'sü'l-İslâmî*, XXVIII/10, Leknev 1984, s. 3-8; "Fiji", *EBr*, VII, 295-298; "Fijians", *The Illustrated Encyclopedia of Mankind*, London 1978, V, 618-621.

